

El "darwinisme social" com a ideologia científica⁽¹⁾

Pompeu Casanovas

1. Tal vegada a nosaltres, avui, ens pugui sorprendre la controvèrsia que, durant tota la segona meitat del segle XIX i primers anys del XX, acompanyà arreu la difusió de les idees transformistes de Darwin. I, ultrapassant les simples picabaralles de diari, hom va arribar més d'una vegada a debatre la qüestió darwinista als tribunals o a provocar situacions i avalots d'escàndol públic. Basti recordar el judici contra John Scopes, a Tennessee l'any 1925, perquè es negava a obeir l'anomenada «lei Butler», que impedia l'ensenyament de les tesis evolucionistes a les escoles públiques; o bé, a casa nostra, l'intent del radicalisme catòlic de privar de la seva càtedra barcelonina al jove naturalista Odón de Buen (2). Tanmateix, en esguard de la interpretació sociològica dels fets, resultaria imprudent d'efectuar genèricament l'equació progressisme = prodarwinisme / conservadurisme = antidarwinisme. Depèn de quan, on i per a què. Cal convenir amb Thomas F. Glick que «el darwinisme i l'antidarwinisme comporten càrregues socials diferents segons l'específic context socio-cultural on es produeix la polèmica» (3).

La polèmica, doncs —i és el que ens pertoca assenyalar—, arrossegava sectors importants de població per motius no gens científics: hom hi cercava la

confirmació de la validesa d'opinions, dogmes, doxes i creences. Sobretot de tipus polític; la qual cosa suggereix ja que, al tombant del segle, no solament s'havia transformat la ciència sinó que, en ser-li atribuïdes funcions legitimadores, també havia canviat el seu estatut social.

Conjuntament amb els atacs que sofrien les idees evolucionistes per part dels defensors del catastrofisme geològic, el debat i l'influx creixent del positivisme abonaren el terreny per al cultiu de discursos de filosofia de la ciència que s'atorgaven estatut de científicitat en virtut d'una distorsió totalitzant dels conceptes de la pròpia —i incipient— ciència biològica. Sorgeix així, com a vessant extrem de l'evolucionisme, el darwinisme social.

2. En efecte, a partir de la publicació de **L'origen de les espècies** (1859), el concepte de «selecció natural» fou peça de bon teler per a usos que no s'ajustaven a l'univers de discurs ni als problemes a què volia respondre la noció (4). La mala lectura s'esdevingué tant pels factors externs que acabem d'esmentar com també pel desconeixement intern del procés selectiu. Només fou cap al 1880 que Weissmann demostrà que els caràcters adquirits no s'hereten (5); i l'obra genètica de Gregor Mendel (amb

Io sono Charlesi (elementare)

Escriptura normal.

*Carissima mamma
Mandami subito centomila boni
boni se no faccio la scitiera
Eugenio*

Escriptura sota la sugestió d'ésser una nena.

la fonamental noció de «gen», elaborada al 1866) que obria el camí a una biologia experimental l'actitud de la qual ja no s'avenia amb l'observacionisme de Darwin, romangué inconeguda fins al seu redescobriment per Hug de Vries vers el 1900 (6).

Aquests factors interns i externs expliquen, en part, que Herbert Spencer hi veié la revalidació de la filosofia evolucionista que ell havia confeccionat inspirant-se en els **Principis d'Embriologia** (1828) de Karl-Ernst von Baer. El concepte de selecció natural s'insereix així en una filosofia prèvia —posteriorment anomenada «darwinisme social»— que, en una primera aproximació, podem delimitar com el corrent de positivisme evolucionista decimonònic que pretenia una fonamentació biològica de la conducta individual i social en termes de llei natural i determinisme causal.

El mode de raonament totalitzant que el caracteritza correspon a un model de funcionament mecànic de la natura que va induir —com veurem— a molts errors, i forma part de la història d'allò que Georges Canguilhem anomena «ideologies científiques», és a dir, «el mal coneixement de les exigències metodològiques i de les possibilitats operatòries de la ciència en el sector de l'experiència que tracta d'investir». (7)

En tant que forma de raonar, el darwinisme social és d'ubicació múltiple en el panorama de l'omniscient saber finisecular. De tal manera que en ell s'acoblen escoles que, quant al contingut

*Mandatemi
immediatamente
cento mila lire
se non vi farò
ammazzare
Eugenio
Lagala*

Escriptura sota la sugestió d'ésser un "bandit".

de llurs idees, s'enfronten directament. Examinarem així quatre corrents de pensament que, a primera vista, semblen inconnexos: la filosofia sintètica de H. Spencer, el monisme de T. H. Huxley i Ernst Haeckel, l'escola jurídica criminalista italiana de Cesare Lombroso i, finalment, l'anarquisme de P. I. Kropotkin.

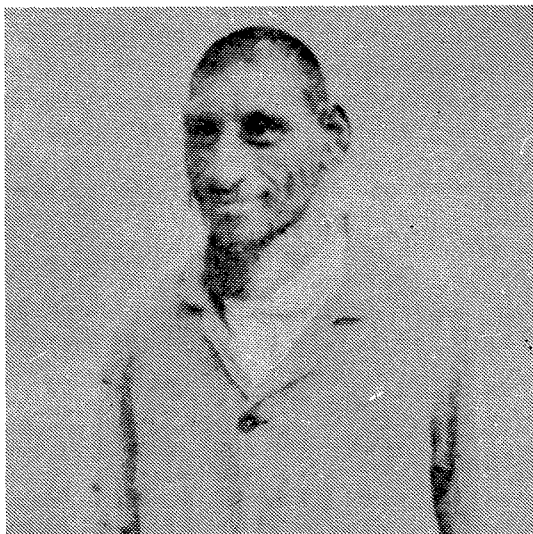
3.1 Herbert Spencer (**Primers Principis**, 1862; **L'home contra l'Estat**, 1884) (8) assajà una síntesi global de tot el coneixement positiu de l'època des d'una perspectiva evolucionista. Compendià, d'aquesta forma, tota mena de lleis físiques, químiques, astronòmiques (continuïtat del moviment, persistència de la força, conservació de l'energia...) i les va supeditar a la suprallei de l'evolució (principi CXLV): «l'evolució és una integració de la matèria, i una dissipació concomitant del moviment, durant la qual la matèria passa d'una homogeneïtat indefinida i incoherent a una heterogeneïtat definida i coherent; i durant la qual el moviment observat està subjecte a una transformació paraHela».

Fixem-nos que Spencer no usava els conceptes científics en llur sentit propi, sinó que merament els **designava**. Aquesta difracció també és observable en el principi social que Spencer en deduïa i que equiparava a la «selecció natural» darwiniana: la «supervivència dels més aptes», llei «natural» que regeix l'evolució social i a què es supedita el progrés de l'espècie i la felicitat humana. S'esdevé una «lluita per la vida» —terme malthusià el significat del qual Darwin havia usat

com a eina teòrica i el significat del qual com a metàfora del procés selectiu—. Els més aptes triomfen i als menys dotats, que, en relació al progrés de l'espècie són més una càrrega que no un benefici, se'ls bandeja.

No és estrany que la particular interpretació spenceriana assolís molt d'èxit, sobretot, a la societat industrial americana, on els principis d'«ordre» i «progrés» foren desenvolupats fins arribar a la noció de «competència econòmica» com a vessant social de la selecció natural. Així, William Graham Sumner (*L'home oblidat*, 1883; *L'absurd esforç per fer un món millor*, 1894) escrivia: «Els milionaris són un producte de la selecció natural que actua en tot el cos dels homes i escull aquells que poden emplenar els requisits que un treball exigeix per dur-lo a terme... (...) Tenen alts beneficis i viuen en el luxe, però és un bon negoci per a la societat. Hi ha una competició més intensa per assolir llur lloc i ocupació. Això ens assegura que aquells que són competents en llur funció hi seran emprats; així, doncs, el cost es reduirà al mínim».

3.2. En un altre estil, científics naturalistes com T. H. Huxley (*El lloc de l'home en la natura*, 1864; *Ciència i Cultura*, 1881) i Ernst Haeckel (*El monisme com a lligam entre la religió i la ciència*, 1893; *Els enigmes del món*, 1899), acceptaven l'aplicació sociològica de Spencer —i alguns dels seus errors greus, com el de la heretabilitat dels caràcters adquirits (9)—. Bastien una filosofia sincrètica semblant que era usada com a supòsit de base a estudis i classificacions biològiques, les quals aplicaven acríticament a tota societat humana. Així, Haeckel va formular la «lleï biogenètica universal» a partir del «monisme de la substància», segons la qual el desenvolupament de l'individu és isomorf al desenvolupament de l'espècie. Aquesta lleï, conjuntament amb la «lleï o fórmula del pitecòmetre» de Huxley (segons la qual les diferències anatòmiques que separen l'home del gorilla i del ximpanzé són menors que les que distingeixen els antropòids dels mícos inferiors) permetia una configuració

Tipus d'idiota.

jeràrquica i linial de l'evolució que menava a la inferència indeguda d'una escala de valors que amara subreptíciament els coneixements positius. Per comparació, es donava cos al tema decimonònic de la vida «degradada» dels salvatges: «Veïem al cim —escriu Haeckel— un Goethe i un Shakespeare, un Darwin i un Lamarck, un Spinoza i un Aristòtil, i, al més baix de l'escala trobem els weddas i els akkas, els australians i els dravides, els bosquimans i els patagons. La vida psíquica presenta diferències infinitament més grans quan hom passa d'aquells esperits genials a aquests representants degradats de la humanitat, que entre aquests i els antropòids». (10).

3.3. Altrament, el sincretisme spencerià i haeckelià va servir de punt de suport al vessant potser més excessiu del determinisme biològic: l'escola jurídica criminalista italiana de Cesare Lombroso (*L'home delinqüent*, 1876; *El delictes, les seves causes i remeis*, 1898). Van ser continuadors de l'escola Raffaele Garofalo i Enrico Ferri.

Lombroso parteix de l'estricta correspondència entre ontogènia i filogènia que establia la lleï biogenètica universal de Haeckel i de la hipòtesi frenològica de Gall, segons la qual les facultats mentals d'un individu poden induir-se de la conformació del crani.

La facultat que defineix el reeiximent evolutiu de l'home és el sentit de la moral, adquirit progressivament i lenta a mesura que esdevé adult. El nen, igual que el «salvatge» primitiu, no en té. I tampoc l'home que viola habitualment les normes jurídiques. D'aquí estant, Lombroso es pregunta per les causes d'aquesta conducta anti-social i col·legeix que hi ha una classe de delinqüents —aquells que ataquen directament els principis d'ordre, progrés i propietat en què es fonamentava la societat liberal, i aquells que cometen delictes de sang— que han sofert una pertorbació en el seu normal desenrotllament, conservant els «atavismes» propis als pobles salvatges d'un estadi evolutiu inferior i anterior a la civilització. Aquests «atavismes» es marquen en llur conformació somàtica (cara, mans, crani...) com a trets físics particulars accessibles a l'anàlisi.

D'aquesta manera, Lombroso va arribar a identificar una categoria especial de criminal corresponent a trets biològics transmissibles per herència: el «delinqüent nat» o «boig moral».

«Un estudi antropològic de l'home delinqüent —escrivia a **Medicina Legal**— d'aquella varietat que anomenem delinqüent nat», ha de partir necessàriament dels primers caràcters físics fonamentals que es manifesten a la taula de dissecció, per tal de passar tot seguit als que es troben en l'individu viu» (11). I, després d'afegir que realitzava l'estudi sobre una mostra de 689 criminals, extreia normes generals de llur conformació craneana i somàtica: barres quadrades, ulls penetrants, aspecte ferotge...

Les tesis lombrossianes gaudiren de bastant predicament a Europa. Sobretot pel que fa a llur utilització per part dels discursos polítics conservadors perquè presentaven dos trets particularment adients a llurs interessos: en primer lloc, equiparaven els anarquistes als «delinqüents nats» per tal com aquests no respectaven el dret de la majoria a mantenir l'organització política estant; d'altra banda, aquest dret neixia suposadament

d'un tret humà instintiu: el «missoneïsm» o llei evolutiva en virtut de la qual la societat incorpora lentament els canvis. Resultaven així plausibles, com a legítima defensa social, les polítiques preventives i les penes dràstiques. Cèsar Silió, per exemple, un seguidor de Lombroso a Espanya, proposava la deportació massiva: «Podria escollir-se algun paratge d'Oceania, ben allunyat de les illes civilitzades, i lliure de comunicació entre sí i amb Amèrica i Europa. En una regió com aquesta podrien quedar completament abandonats a llurs iniciatives i instints tots els anarquistes que existissin». (12)

3.4 Naturalment, els teòrics anarquistes —des de P. I. Kropotkin fins a Ricardo Mella— oposaren resistència a les tesis lombrossianes i spencerianes (13). Ho feien, però, en raó de principis d'identificació abast als que pretenien combatre.

Al concepte spencerià de «supervivència dels més aptes», Kropotkin va contrapesar una altra noció igualment «biològica» sobre la qual fonamentava el col·lectivisme productiu: la llei «natural» de «cooperació mútua» com a «principal instrument d'una evolució progressiva» (14) extreta, al seu torn, de l'obra zoològica de Kessler. «En tota societat humana la solidaritat és una llei natural, infinitament més important que la de la lluita per l'existència, la virtut de la qual ens canten els burgesos per tal d'embrutir-nos». (15)

4. A manera de conclusió podríem provar d'assenyalar breument els trets fonamentals que el darwinisme social comporta com a ideologia científica:

- 1.º una filosofia sintètica evolucionista per tal de legitimar ideològicament sistemes polític-socials basats en el «progrés» de la humanitat.
- 2.º una extrapolació de conceptes pensats per al terreny biològic al camp de la teoria social (pensem al periple d'interpretacions de la selecció natural: «supervivència dels més aptes», «competència», «cooperació mútua»)
- 3.º la confusió de la **capacitat** humana de tenir comportaments morals diferents amb una moral concreta (Hom

efectuava així una fallàcia naturalista: la inferència indeguda de normes a partir de fets)

Fixem-nos en la definició d'anarquisme que Kropotkin ofería a **La Ciència Moderna i l'Anarquisme**, 1903: «L'anarquisme és una concepció de l'univers fonamentada en una explicació mecànica (o millor, cinètica, és a dir, referent a la força i el moviment) de tots els fenòmens de la natura, inclosa la vida de les societats humanes i els seus problemes econòmics, polítics i morals. El seu mètode d'investigació és el de les ciències exactes i naturals i, per tal de considerar-les científiques, totes les seves conclusions han de ser verificades amb aquest mètode. El seu objectiu és construir una filosofia que abasti en llur regularitat tots els fenòmens de la natura i, per tant, també la vida de les societats». (16).

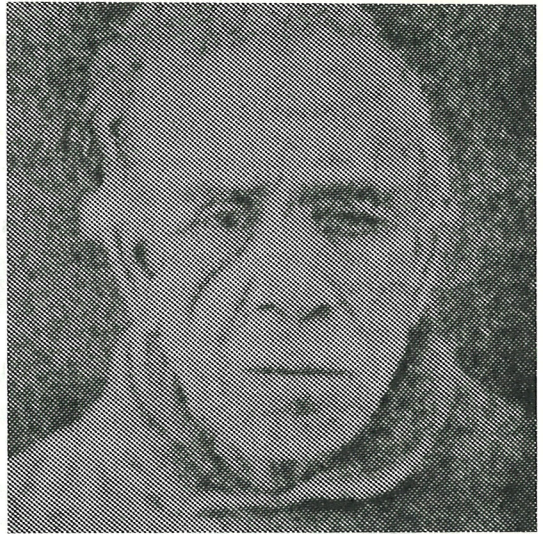
Canviant «anarquisme» per «liberalisme», podríem dir que el text és una bona síntesi de la filosofia de Herbert Spencer.

NOTES

(1) Aquest article és fet sobre la base de la conferència que vaig tenir ocasió de pronunciar el 24 de novembre de 1982 a l'Institut d'Estudis Ilerdencs, en el Cicle Commemoriatiu del I Centenari de la Mort de Ch. Darwin.

(2) Sobre la recepció del darwinisme a Espanya, vegeu el llibre de Thomas F. Glick, **Darwin en España** (Ed. de Bolsillo, Barcelona, 1982), amb els documents de la celebració valenciana del Centenari del Naixement de Darwin. Vegeu també l'acurada selecció d'articles periodístics de l'època que recullen la polèmica, efectuada per Diego Núñez, **El Darwinismo en España** (Ed. Castalia, Madrid, 1969). Sobre l'intent de privar de la seva càtedra a Odón de Buen, vid. Josep Arqués, «Darwinisme i Antidarwinisme a la Universitat de Barcelona: la suspensió d'Odón de Buen de la seva càtedra (1895)», a **Ciència** n.º 22, Desembre 1982.

(3) Thomas F. Glick ibid. p. 73. Cal ser prudents en generalitzar perquè l'antidarwinisme a Espanya tendia a ser

Assassí i lladre de 65 anys, arruga oculo-cigomàtica profundíssima, nas aixatat, llavis prims, orelles enormement llargues.

conservador i catòlic (mentre que el darwinisme tenia els trets de liberal i anticlerical), però a Nordamèrica el antidarwinisme era liberal i purità. D'altra banda, no mancaven a un i altre lloc les posicions religioses conciliadores. Cal no oblidar —pel que fa a Catalunya— que catolicisme i industrialisme anaven de tronc. Recordem l'èxit de manuals traduïts de l'anglès com **La Ciència para todos. Colección escogida de razones que explican varios fenómenos naturales de todos conocidos pero generalmente mal apreciados** (4.ª ed. Imprenta del Diario de Barcelona, 1869), on es responien 1613 preguntes sobre la natura. La n.º 1 feia: «Por qué buscamos el conocimiento? Porque nos ayuda a comprender la bondad y el poder de Dios —i, immediatament després— Y porque nos da poder sobre las circunstancias y asociaciones que nos rodean: la aplicación bien dirigida de este poder contribuye poderosamente a nuestra

felicidad». I, més endavant, després de citar exemples del poder humà sobre la natura (química, mecànica, electricitat): «Así, en estos como en innumerables ejemplos, "el conocimiento es el poder"». Hom podia ser progressista en política econòmica i, ensems, dotar-se d'explicacions religioses del món en virtut de les quals refutar el darwinisme.

(4) Recordem breument que el problema que Darwin es plantejava girava a l'entorn de l'ordenació de l'ingent material d'observació que havia aplegat durant el viatge al voltant del món del vaixell de Sa Majestat «Beagle». ¿Per què hi havia tanta diversitat de flora i fauna d'un a altre continent? ¿Per què romanien constant en llur medi natural el nombre d'individus d'una espècie? Vegeu la Introducció del mateix Darwin a **L'Origen de les Espècies**. Una definició del concepte de «selecció natural» podria ser aquesta: taxa de mortalitat diferencial entre dos subgrups variants d'una població determinada, la menor taxa de mortalitat correspon al subgrup més ben adaptat.

(5) A. Weissmann, «La prétendue transmission héréditaire des mutilations» a **Essais sur l'hérédité** (C. Reinwald et Cie. Paris, 1892) Weissmann tallà la cua a vint generacions successives de rates i comprovà que els descendents no neixien sense.

(6) Vegeu sobre aquest punt el capítol IV —El gen— de **Lógica de lo Viviente. Una historia de la herencia**, 1970, de François Jacob. trad. Joan Senent Josa i M. Rosa Soler. Ed. Laia, Barcelona, 1973.

(7) Georges Canguilhem, **Idéologie et Rationnalité** Vrin, Paris, 1977, p. 39.

(8) Una explicació més ampliada de la significació teòrica i pràctica de la filosofia spenceriana, vid. Josep Vicenç Santafé i Pompeu Casanovas, «Hipòtesis per a la comprensió del darwinisme social», a **Ciència** n.º 17, Juny 1982. Sobre la incidència de la filosofia spenceriana a Nordamèrica, l'excel·lent llibre de Richard Hoffstadter, **Social Darwinism in American Thought**, Boston, 1955.

(9) Així, Haeckel escrivia a **El Origen del Hombre** (Anagrama. Cuadernos n.º 38. Barcelona, 1972, p. 38): «Participo de la convicción de H. Spencer que l'herència progressiva és un factor indispensable de la teoria monista de l'evolució i un dels seus elements més importants. Si es nega, amb Weissmann, hom cau en el misticisme i, en aquest cas, fóra millor d'acceptar el misteri de la "creació aïllada de cada espècie"».

(10) Haeckel op. cit. p. 31.

(11) Cesare Lombroso, **Medicina Legal**. Versió de Pedro Dorado. La España Moderna. Madrid s.d. p. 45-46.

(12) Cèsar Silió, **La Crisis del Derecho Penal**, Madrid, 1891. p. 305-316. Citat per Lluís Maristany a **El gabinete del Doctor Lombroso (Delincuencia y fin de siglo en España)** (C. Anagrama n.º 46, Barcelona, 1973, p. 81).

(13) «(...) quan Lombroso vol deduir d'aquests fets la conclusió que la societat té dret a prendre mesures contra els qui tenen tals defectes fisiològics ens neguem a seguir-lo. La societat no té cap dret a exterminar els qui tenen un cervell malalt, ni a reduir a presó els qui tenen els braços una mica més llargs del normal.» P. I. Kropotkin, **Les Presons**, 1888, inclòs a **Panfletos Revolucionarios**. Ed. José Alvarez Junco. Biblioteca de Textos Socialistas n.º 14 Ed. Ayuso Madrid, 1977.

(14) Kropotkin. **La ciencia Moderna y el Anarquismo**, 1903, ibid. Ed. Junco, p. 263.

(15) Kropotkin. **La moral anarquista**, 1892 ed. Junco p. 192.

(16) Kropotkin. **La Ciencia Moderna y el Anarquismo** ibid. p. 262. Convé advertir de nou que no pretenem reduir els diferents pensaments a un denominador comú. Llur pes específic i ús social eren molt diferents. Només pretenem mostrar la coincidència ideològica en un determinat aspecte de la forma que prenien el raonament.

Pompeu Casanovas i Romeu
Departament de Filosofia del Dret
Facultat de Dret, U.A.B.